

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 6^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1943

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΟΝΤΑ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Τὴν 6ην Μαΐου 1943, συνήλθεν ἡ Ἀκαδημία εἰς δημοσίαν συνεδρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο τὸ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον τοῦ ἀειμνήστου *Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου*, τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὴν τάξιν τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἀνέλυσε καὶ ἐχα-
ρακτήρισεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. *Δημήτριος Σ. Μπαλᾶνος*.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

(1872 - 1843)

Δέκα πέντε συνεπληρώθησαν ἔτη ἀφότου εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐπισήμως δεκτός, ὡς μέλος τῆς Ἀκαδημίας, ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβου-
νιώτης. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην (τὴν 5ην Ἀπριλίου 1928), μετὰ σύντομον
προσφώνησιν τοῦ τότε προέδρου κ. Κωνσταντίνου Ζέγγελη καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ
ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κυροῦ Χρυσοστόμου ἀνάπτυξιν περὶ τῆς ἐπι-
στημονικῆς δράσεως τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ, οὗτος προέβη ἀπὸ τοῦ βήματος
τούτου εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνακοίνωσιν, περὶ τῶν πρώτων ἀνεκδότων κατη-
χήσεων τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου.

Μετὰ δέκα πέντε ἔκτοτε ἔτη, συνερχόμεθα σήμερον ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ νὰ
ἐπιτελέσωμεν ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον τοῦ προῶρος ἀφαρπαγέντος ἀφ' ἡμῶν
ἀειμνήστου συναδέλφου, ὁ ὁποῖος τιμηθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἐτίμησεν ἅμα
αὐτὴν, ἀναδειχθεὶς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄξιος τῆς κλήσεως. Τὸν θάνατον τοῦ
Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου ἐχαρακτήρισα ὡς πρόωρον, μὴ ἀποβλέπων τόσον

εις τὴν ἡλικίαν ὅσον εἰς τὴν ἀκατάβλητον ἔτι αὐτοῦ φιλεργίαν καὶ τὴν ἀδιάκοπον ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν του, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐδικαιοῦτο εἰσέτι νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτοῦ ἡ Ἐπιστήμη.

Ἐντολὴν τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου ἐκπληρῶν, λαμβάνω τὸν λόγον διὰ νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου, μετὰ τοῦ ὁποίου μὲ συνέδεε μακροχρόνιος στενὴ φιλία καὶ βαθυτάτη ἐκτίμησις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν ποτὲ ἐπισκιασθεῖσα λόγῳ διαφορᾶς ἀντιλήψεων, αἵτινες ἄλλως πάντοτε προήρχοντο ἐκ καλῆς πίστεως καὶ ἐνδομύχων πεποιθήσεων καὶ προϋποθέσεων.

*
* *

Ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, γόνος διαπρεποῦς οἰκογενείας, ἡ ὁποία προσέφευρεν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1872. Ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1897), συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τριετίαν (1899 - 1902). Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1902 - 1914) καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἀπὸ τοῦ 1915. Μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, ἐνεκρίθη ὑπὸ ταύτης, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 23 Ἰανουαρίου 1903, ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ μετ' ὀλίγον (8 - 6 - 1904) τῷ ἀνετέθη νὰ διδάσκη καὶ δογματικὴν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1919 ἐξελέγη παμψηφεί τακτικὸς καθηγητὴς τῆς δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς, καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τὴν 2αν Ἰανουαρίου 1920, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παυθέντος, κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1918, μακαρίτου Χρήστου Ἀνδρούτσου. Διὰ τοῦ διατάγματος ὅμως τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1920, χάρις εἰς τὰς οἰκτρὰς ἐκάστοτε ἐπεμβάσεις τῆς πολιτικῆς εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ πράγματα, ἠκυρώθη ἤτε παῦσις τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Δυοβουνιώτου, ὁ ὁποῖος ἐπαναδιωρίσθη, τὴν 18ην Αὐγούστου 1922, ὡς καθηγητὴς τῆς δευτέρας προσωρινῆς ἔδρας δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ἰδρυθεῖσης τὸ 1923 ἔδρας ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ συμβολικῆς, ὁ Δυοβουνιώτης ἐποποθετήθη εἰς ταύτην, διδάσκων συγχρόνως καὶ δογματικὴν καὶ ἠθικὴν, κατὰ τὸν χρόνον τῆς νέας ἀποχωρήσεως τοῦ Ἀνδρούτσου, ὡς καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου (1935). Καταληφθεὶς τὸ 1939 ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε κατὰ τὰς διαθέσεις τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας ἀναβαινοκαταβαίνοντος ὀρίου ἡλικίας, τὸ ὁποῖον, πρὸς μεγάλην ζημίαν τοῦ πανεπιστημίου, ἐπὶ τῆς δικτατορίας Μεταξᾶ, ἐθεσπίσθη εἰς τὸ 65ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὠνομάσθη ὁ Δυοβουνιώτης ὁμότιμος καθηγητὴς. Διετέλεσε διευθυντὴς θρη-

σκευμάτων εις τὸ ὑπουργεῖον ἐκκλησιαστικῶν καὶ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (1927 - 1930), δις κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς, (1926/7 καὶ 1936/7), πρότασις τοῦ πανεπιστημίου, κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1931 - 32, σύμβουλος καὶ πρόεδρος διαφόρων ἐπιστημονικῶν σωματείων. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1928 ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν¹.

*
* *

Ἡ συγγραφικὴ δρασίς τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ποιοῦ καὶ ποσοῦ, πλουσία καὶ πολυσχιδῆς. Αἱ μελέται αὐτοῦ ἐξεδόθησαν εἰς ἰδιαίτερα τεύχη ἢ εἰς ἀνάτυπα ἐκ περιοδικῶν ἢ καὶ μόνον εἰς διάφορα θεολογικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον περιοδικά². Ἐννοεῖται ὅπως δυσχερείας εὔρον διὰ τὰ περισυλλέξω τὰς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσκορπισμένας μελέτας αὐτοῦ, ἐφόσον οὔτε εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ θεολογικοῦ σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας ὑπῆρχαν αὗται πλήρως, καὶ οὔτε κἂν πλήρεις αἱ σειραὶ τῶν ἑλληνικῶν περιοδικῶν εἰς τὰ ὅποια αὗται κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουν ἐκτυπωθῆ. Δυστυχῶς ὁ Ἕλλην ἐπιστήμων δὲν προσκροεῖ μόνον εἰς τὴν δυσχερείαν τῆς εὐρέσεως εἰς τὰς ἐδῶ βιβλιοθήκας ξενογλώσσων διατριβῶν καὶ περιοδικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν ἔργων, περιοδικῶν καὶ ἑφημερίδων. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἐφαρμοζόμενον τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἐγκριθὲν μέτρον τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὸ ἀρχεῖον αὐτῆς ὑπομνημάτων τῶν ἀκαδημαϊκῶν, περιεχόντων βιογραφικὰς σημειώσεις μετὰ πλήρους πίνακος καὶ ἀντιτύπων τῶν ἔργων των, θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ μέλλον εἰς μείωσιν τοῦ κακοῦ, ἐφόσον ἐφαρμοσθῆ τὸ μέτρον τοῦτο καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ καθιδρύματα καὶ σωματεῖα. Ὁμολογῶ χάριτας εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ μεταστάντος, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν νὰ θέσουν εἰς τὴν διάθεσίν μου τὰ ὑπάρχοντα ἀντίτυπα τῶν ἔργων τοῦ μακαρίτου.

¹) Βιογραφικὰς σημειώσεις περὶ Κ. Δουβουνιώτου ἰδὲ ἐν: Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον. Βιογραφίαι ζώντων καθηγητῶν. Τόμ. β', Τεῦχ. α', Ἀθῆναι 1920, σ. 35 - 36. - Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, Ἐκατονταετηρὶς 1837 - 1937. Ἀΐστορία τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὑπὸ Δημ. Σ. Μπαλάνου, Ἀθῆναι 1937. - Κωνσταντῖνος Δουβουνιώτης ὑπὸ Δημ. Σ. Μπαλάνου, «Νέα Ἐστία», τεῦχ. 15 Φεβρ. 1943, σ. 238 - 239.

²) Τὰ περιοδικὰ εἰς τὰ ὅποια ὁ Δουβουνιώτης ἐδημοσίευσεν μελέτας του εἶναι κυρίως τὰ ἑξῆς: Ἀνάπαισις (ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειώνεται Ἀν.), Δελτίον Χριστ. Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (ΔΧΕ), Ἐκκλησία (Ἐκκλ.), Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος Ἀλεξανδρείας (ΕΦ), Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν (ΕΒΣ), Ἐπετηρὶς Ριζαρείου σχολῆς (ΕΡΣ), Ἐπιστημονικὴ ἑπετηρὶς θεολογικῆς σχολῆς (ΕΘΣ), Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, Ἰωάννινα (ΗΧ), Θεολογία (Θεολ.), Ἱερὸς Σύνδεσμος (ΙΣ), Καινὴ Διδαχὴ (ΚΔ), Νέα Σιών, Ἱεροσόλυμα (ΝΣ), Νέος Ἑλληνομνήμων (ΝΕ), Ὁρθόδοξος ἑλληνικὴ ἐπιθεώρησις (ΟΕΕ), Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (Πρ. Ἀκ.). Ὅπου ἐνταῦθα καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς δὲν σημειώνεται τόπος ἐκδόσεως, νοητέος αἱ Ἀθῆναι.

Ἡ συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ Δυοβουνιώτου δύναται νὰ διακριθῇ εἰς δύο κυρίως σφαίρας, τὴν καθαρῶς θεολογικὴν, περὶ τὴν ὁποῖαν μάλιστα ἠσχολήθη κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ ἐπιστημονικοῦ του βίου, καὶ τὴν παλαιογραφικὴν, περὶ τὴν ὁποῖαν ἠσχολήθη ἰδίως κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον τοῦ βίου του, περιστερομένην καὶ ταύτην περὶ ἐκκλησιαστικά καὶ θεολογικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κείμενα.

Αἱ θεολογικαὶ τούτο ἔργασίαι δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς 4 τάξεις, ἤτοι εἰς δογματικὰς, κανονικὰς, ἱστορικὰς καὶ εἰδικώτερον γραμματολογικὰς, καὶ λόγους.

*
* *

Ἐκ τῶν δογματικῶν του ἔργασιῶν ἡ σημαντικώτερα εἶναι ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον *Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς* (Ἐκδόσεις Ἐκδοτικῆς Ἐταιρίας Ἀθηνῶν 1913). Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἐξετάζονται πρῶτον τὰ περὶ μυστηρίων καθόλου καὶ εἶτα περὶ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως. Ἡ ἐξέτασις γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς θεολογικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀλλοδόξων ἐκκλησιῶν, ἐφόσον αὕτη δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ὑγιᾶ ἐρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τὴν γνησίαν παράδοσιν, ὡς καὶ τὸ γνήσιον πνεῦμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην συγκεφαλαιοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται πλήρως τὰ πορίσματα τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας περὶ μυστηρίων.

Ὡς ὀρθῶς λέγει εἰς κριτικὴν του ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος¹, τὸ ἔργον τοῦτο παρέχει «πλήρη, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας περὶ μυστηρίων. Οὐδεμίαν λεπτομέρειαν παρατρέχει ὁ συγγραφεὺς καὶ οὐδὲν σχετικὸν ζήτημα ἀφίνει ἀνεξέταστον, μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὰ πάντα ἐρευνῶν, καὶ παρέχων ἰδίαν λύσιν εἰς ζητήματα, περὶ ὧν δὲν ὑπάρχει ἐπίσημος ἀπόφανσις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας». Καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν ἀγγελιοφόρον τῆς Πιερουπόλεως ἐδημοσιεύθη εὐμενῆς περὶ τοῦ ἔργου κρίσις².

Αἱ δογματικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Δυοβουνιώτου ἐκτίθενται καὶ εἰς τὰς δύο ἐπικρίσεις, τὰς ὁποίας ἔγραψε περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Χρήστου Ἀνδρούτσου ἐκδοθείσης *Δογματικῆς*³. Εἰς συγγραφὴν τῶν ἐπικρίσεων τούτων

¹) Ἐν ΕΦ. τεύχ. 68, σελ. 187 κ. ε.

²) Ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 21 Φεβρ. 1913.

³) *Δογματικὴ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας*, 1907. Αἱ ἐπικρίσεις αὗται φέρουν τοὺς ἐξῆς τίτλους: Ἡ δογματικὴ τοῦ Χρήστου Ἀνδρούτσου κρινομένη (1907) καὶ ὀφειλομένη ἀπάντησις (1908).

προέβη, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, διὰ τὴν ἀποκρούσιν, τὸ ἐπ' αὐτῷ, «τὴν ἐπικράτησιν παρ' ἡμῖν δογματικῶν ἰδεῶν, αἵτινες καθ' ἑαυτὰς σφαλεραί, ἤθελον ὀλεθρώως ἐπιδράσει ἐπὶ τοῦ ὅλου δογματικοῦ συστήματος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας»¹. Παρὰ τὸν εἰρηνικόν του χαρακτήρα, ὁ Δυοβουνιώτης εἰς τὰς πραγματείας του ταύτας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν δευτέραν ἐξ αὐτῶν, μετὰ πολλῆς δριμύτητος ἐπικρίνει τὴν Δογματικὴν τοῦ Ἀνδρούτσου, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ὡς «προῖδον ἐσπευμένης μελέτης», ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου «περιέχει πλείστας διδασκαλίας ἀντικειμένας πρὸς τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας»². Τὴν μέθοδόν του εὐρίσκει «τελείως σφαλερὰν» καὶ ἐλέγχει τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καὶ νεωτέρων ἀλλοδόξων θεολόγων, καὶ μάλιστα τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ Moehler, συγγραφέως τῆς πολυκρότου συμβολικῆς. Ὁρθῶς ἰδίως ἐλέγχει τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἀνδρούτσου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πίστις περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν βεβαιότητα, μὴ ἔχουσα ἀνάγκην νὰ ἀναχθῇ εἰς γνῶσιν. Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις θὰ συνεπήγετο ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὸ περιττὸν ἢ καὶ ἀδύνατον τῆς ἐκδοχῆς τῆς θεολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς εἰς τὸ πανεπιστήμιον.

Εἰς τὴν μεταξὺ Δυοβουνιώτου καὶ Ἀνδρούτσου, εἰς ὃξὺν τόνον, διεξαχθεῖσαν συζήτησιν ἔλαβον μέρος καὶ ἐγώ³ ἀναγνωρίζων ὅτι ὄντως ὁ Ἀνδρούτσος εἰς πολλὰ σημεῖα ἐσφάλη καὶ εὐρέθη ὑπὸ τὴν προφανῆ ἐπίδρασιν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἰδίας θεολογίας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀρνῶμαι ὅτι ἐπὶ τοῦ ὅλου διετήρησε τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν ἔναντι τῶν ἑτεροδόξων δοξασίων, καὶ ὅτι, παρ' ὅλας τὰς ἀτελείας, τὸ ἔργον του προσέθετε νέον τι εἰς τὴν δογματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας θεολογίας.

Μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων δογματικῶν ἐργασιῶν τοῦ Δυοβουνιώτου φέρει τὸν τίτλον *Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν* (1904). Εἰς τὴν μελέτην του ταύτην ἐπιχειρεῖ τὴν δυσχερῆ προσπάθειαν, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱεράς Παραδόσεως, νὰ παρὰσχῃ, ὡς λέγει, ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς μελλούσης ζωῆς, ἂν καὶ ὁμολογεῖ ὅτι «τὰ χωρία τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑσχατολογία καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν μέσην κατάστασιν τῶν ψυχῶν», ὡς λέγεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἢ ἀπὸ τοῦ θανάτου μέχρι τῆς μελλούσης κρίσεως περιόδου, «εἶναι μάλιστα ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ τόσον ὀλίγα, ὥστε δυσκόλως δύναται τις ἐπὶ τῶν χωρίων τούτων στηριζόμενος νὰ ἀναπτύξῃ σαφῆ καὶ πλήρη διδασκαλίαν περὶ τῆς μέσης

¹) Ὁφειλομένη ἀπάντησις, πρόλ., σελ. γ'.

²) *Κ. Δυοβουνιώτου*, Ὑπόμνημα ἐπὶ τῇ ὑποψηφιότητι αὐτοῦ διὰ τὴν ἔδραν τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς σ. 5.

³) Κρίσις τῆς δογματικῆς τοῦ κ. Χρήστου Ἀνδρούτσου (Ἀνατ. ἐκ τῆς Νέας Σιών, Ἱεροσόλυμα 1907).

καταστάσεως τῶν ψυχῶν». Ὁ Δουβουινιώτης εἰς τὴν μελέτην του ταύτην ἀποδέχεται τὸ ἀσώματον τῶν ψυχῶν ἐν τῇ μέσῃ καταστάσει· ὅτι ὁ Ἄδης, ὅπου ἔρχονται μετὰ θάνατον πάντες, ἀγαθοὶ καὶ κακοί, ἀναμένοντες τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, εἶναι τόπος καὶ ὄχι κατάστασις· ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐν τῇ μέσῃ καταστάσει εἶναι αὐτοσυνεϊδήτοι· ὅτι ὑπάρχει σχέσις τῶν ψυχῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τοὺς ζῶντας· ὅτι εἰς τὴν μέσῃν κατάστασιν ὑπάρχει ποιά τις μακαριότης τῶν ἀγαθῶν καὶ ποιά τις τιμωρία τῶν κακῶν· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν αἱ ψυχαὶ εὐρίσκονται ἐν ἀτελεῖ ἀγιασμῷ καὶ μακαριότητι, τῶν δὲ κακῶν ἐν ἀτελεῖ παρώσει· ὁ ἀτελής οὗτος ἀγιασμός καὶ ἡ ἀτελής πώρωσις καθίσταται βαθμηδὸν μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς μελλούσης κρίσεως τέλειος, χωρὶς ὅμως τὸ δυνατόν τῆς πτώσεως τῶν ἀγαθῶν εἰς τὸ κακὸν ἢ τῆς μεταθέσεως τῶν κακῶν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει φρονῶ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἐφόσον μόνον ἐπίτασιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ προϋποθέτει, οὐχὶ ὅμως καὶ μεταβολὴν τῆς καταστάσεως. Μόνον διὰ τοὺς μὴ λαβόντας ἐν τῇ ἐπιγείῳ ζωῇ γινῶσιν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἀποδέχεται τὸ δυνατόν τῆς κλήσεως ἐν τῇ μέσῃ καταστάσει. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ὅσα λέγει ὁ Δουβουινιώτης περὶ τῆς σχέσεως τῶν νεκρῶν μετὰ τῶν ζώντων, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, προσεπικυρώνει καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν πνευμάτων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἡ μετ' αὐτῶν σύνδεσις καὶ σχέσις τῶν ζώντων, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἅγια Γραφή δέχεται¹ καὶ πολλοὶ τῶν φιλοσόφων, ὡς ὁ Kant, Lessing, Fichte².

Πάντως ἡ ἀπόπειρα καθορισμοῦ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς μέσης καταστάσεως εἶναι πλέον ἢ δυσχερὴς καί, ὡς νομίζω, ματαία, ἐφόσον τὰ σχετικὰ χωρία τῆς ἁγίας Γραφῆς εἶναι ὀλίγα καὶ ἀσαφῆ, καί ἐφόσον πρόκειται περὶ ζητημάτων ἀνηκόντων εἰς ἄλλον κόσμον, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ

¹) Α' Βασιλειῶν 28,7· - Ματθαίου 17,1. - Μάρκου 9,2. - Λουκᾶ 9,28.

²) Ὁ Fichte μ. ἄ. λέγει: «Τίποτε δὲν φαίνεται φυσικώτερον ἀπὸ τὸ δυνατόν συνεχιζομένης κοινωνίας μεταξύ ζώντων καὶ νεκρῶν· ὑπάρχει πλῆθος γεγονότων, τὰ ὅποια εἰς τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως σημασίαν εἶναι ἀληθῆ γεγονότα ἀποδεικνύοντα τοῦτο». Ὁ Kant ἀποδεχόμενος τὴν κοινωνίαν τῶν πνευμάτων πρὸς τοὺς ζῶντας, παρατηρεῖ ὅμως ὅτι «αἱ ἀποκαλύψεις τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔχουν λίαν σαφῶς ἀποδείξει ὅτι τὰ πειράματα τῶν πνευματιστῶν στηρίζονται πολλάκις ἐπὶ ἀπάτης». Πάντως, ἐπιλέγει ὁ Δουβουινιώτης, ἡ σχέσις αὕτη τῶν ζώντων πρὸς τοὺς νεκροὺς δὲν εἶναι ἀπολύτως τελεία καὶ πλήρης, ὡς τινες τῶν νεωτέρων ἀποδέχονται, ἐξ ὧν ὁ Oberlin εἶχε κατασκευάσει καὶ λεπτομερῆ χάρτην τοῦ Ἄδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο, ὡς διετεινετο, νὰ δεικνύη τὸν τόπον τῆς διαμονῆς τῆς ψυχῆς ἐκάστου νεκροῦ. (Πρβλ. Δουβουινιώτου ἔ. μ. σ. 83 - 84). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ ἐν σ. 16 ἀναγραφόμενον ὅτι «ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς παραδόσεως ὀφείλει τις νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει πάντοτε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς, πρὸς ἣν νὰ συγκρίνη καὶ δι' ἧς νὰ δοκιμάζη τὴν τῆς παραδόσεως».

ήκουσε»¹, και τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ μόνον «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι»².

Ὁ Δυοβουνιώτης, ἀναλαμβάνων τὴν πρυτανείαν κατὰ τὸ 1931, ἀνέπτυξε θέμα δογματικὸν ἢ κυριολεκτικώτερον συμβολικόν, περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1932). Ὡς γνωστόν, προκειμένου διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὑφίστανται δύο διάφοροι ἀπόψεις· ἡ ἄποψις ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν ὄρον «ἐνωσις» ἐννοοῦν πλήρη ταύτισιν δογματικῶν ἀντιλήψεων, «ἐνωσιν τελείαν ἐν τοῖς δόγμασιν», ἄνευ τῆς ὁποίας ἀποκλείουν τὸ δυνατόν τῆς ἐνώσεως· καὶ ἡ ἄποψις ἐκείνων οἱ ὁποῖοι κατανοοῦντες ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τοιαύτη πλήρης ταύτισις τῶν μὲ μακροαίωνας παραδόσεις συνυφασμένων θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τῶν διαφορῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἀδύνατος εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ κατάταξις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαμαχομένας πρὸς ἀλλήλας ἐκκλησίας ἀπέβη καὶ ἀποβαίνει ὀλεθρία, φρονοῦν ὅτι, ἐφόσον ἡ ἐν στενωτέρῳ ἐννοία ἐνωσις εἶναι ἀπραγματοποίητος, πᾶσα δέον νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς ἐνωσιν ἐν εὐρυτέρῳ ἐννοίᾳ, ἥτοι πρὸς κοινωνίαν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν ἐπὶ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ πεδίου. Κατ' ἐμὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξα εἰς διαφορῶς μελέτας καὶ εἰς ἀνακοίνωσίν μου ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ³, ὀρθοτέρα εἶναι ἡ ἄποψις τῶν κηρυσσομένων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ἐν εὐρυτέρῳ ἐννοίᾳ, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀπαιτεῖται, ὡς νομίζω, πλήρης ταύτισις εἰς τὰ δογματικὰ σημεῖα, διότι ἡ διαφορὰ ἀντιλήψεως λ.χ. διὰ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἢ τὸ καθαρτήριο πῦρ δὲν δύναται οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ παραβλάψῃ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐφόσον αὗται ὁρμῶνται ἀπὸ τῆς κοινῆς πίστεως εἰς Χριστὸν ὡς σωτήρα. Ὁ ἀείμνηστος Δυοβουνιώτης τοῦναντίον, ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι «ἡ ἐνωσις προϋποθέτει καὶ ἐδράζεται, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς πραγματικῆς ταυτότητος τῆς διδασκαλίας», φρονεῖ «ὅτι ἐφόσον

¹) Ἡσαίου 64,4.

²) Α' Κορινθίων 13, 12.

³) Τὰς ἀπόψεις μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου διετύπωσα εἰς διαφορῶς μελέτας μου, καὶ δὴ: «Ἡ ἐνωσις τῶν ἐκκλησιῶν», ἐν «Ἐστία» 11 Δεκεμβρ. 1910 (μετεφράσθη γερμανιστὶ ἐν Allgemeine evangelisch-lutherische Kirchenzeitung τῆς 17 Μαρτίου 1911). «Ἡ ἐνωσις τῶν ἐκκλησιῶν», ἐν «Ἀναπλάσει» 1 Φεβρ. 1922, μετεφράσθη ἀγγλιστὶ ἐν τῷ «The Christian Union Quarterly» (Ὀκτώβριος 1922), St Louis Ἀμερικῆς καὶ γερμανιστὶ ἐν τῇ Internationale Kirchl. Zeitschrift, April-Juni 1923. «Ἀνακοινώσεις καὶ ὁμιλίαι ἐν τῷ θρησκευτικῷ συνεδρίῳ τῆς Λωζάννης» (1927), ἐν Ἀθήναις 1927. «Ἐνωσις ἢ φιλικὴ συνεννόησις τῶν ἐκκλησιῶν;» ἐν Ἐλευθέρῳ Βήματι 25 Μαΐου 31 καὶ σχετικῶς ἐν «Ἐκκλησία» 20 Ἰουν. 31, 11 Ἰουλ. 31 καὶ 22 Αὐγ. 1931. «Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν», ἐν Πρακτικοῖς Ἀκαδημίας 1 Δεκ. 1932. «Περὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν», ἐν Ἐκκλησίᾳ τῆς 8 Σεπτ. 1939.

εἶναι ἀδύνατος ἢ ἐσωτερικὴ ἔνωσις, εἶναι ἀδύνατος ἢ ἐξωτερικὴ, ἢ intercommunio, ἢ προσέγγισις δηλ. τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ δογματικῆς ἐνότητος» (σ. 16).

«Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κῦρος τῶν μυστηρίων σχισματικῶν καὶ ἑτεροδόξων, ὁ Δυοβουνιώτης, πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀσταθοῦς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πράξεως τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα ἀνεγνώριζε ταῦτα ὅτε μὲν ὡς ἔγκυρα ὅτε δὲ ὡς ἄκυρα, ἀπεδέχετο τὴν γνώμην καὶ ἄλλων θεολόγων¹ κατὰ τὴν ὁποῖαν κατ' ἀρχὴν μὲν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν ἀλλοδόξων ἢ σχισματικῶν τελούμενα μυστήρια εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἄκυρα, ἐφόσον οὗτοι εἶναι ἐκτὸς τῆς θείας χάριτος, ἢ ἐκκλησία ὅμως, ὡς «ταμιοῦχος τῆς θείας χάριτος», δύναται κατ' οἰκονομίαν «νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰ ἄκυρα μυστήρια ὡς ἔγκυρα καὶ τὰ ἔγκυρα ὡς ἄκυρα»². Καὶ ὅτι μὲν κατ' οἰκονομίαν εἶναι δυνατόν τὰ καθ' ἑαυτὸ ἄκυρα μυστήρια νὰ ἀναγνωρισθῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἔγκυρα εἶναι ὁπωσδήποτε νοητόν, ὅχι ὅμως ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἔγκυρα μυστήρια εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶν ὡς ἄκυρα· τοιοῦτό τι δὲν θὰ ἦτο οἰκονομία ἀλλ' αὐθαιρεσία. Τὰς ἀπόψεις του περὶ τῶν ἀγγλικῶν χειροτονιῶν ἀνέπτυξεν ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ἐν «Ἐκκλησία» τόμ. ιζ', 1939.

Εἰς τὸ α' συνέδριον τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ἐν Ἀθήναις (1936), ὁ Δυοβουνιώτης προέβη εἰς ἀνακοίνωσιν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*³. Ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, καταφανεῖς εἶναι αἱ ἐπιδράσεις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ προτεσταντικῆς θεολογίας ἐπὶ τῆς ἡμετέρας θεολογίας, ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας ἧτις ἐπεκράτει. Ὡς ἐκ τούτου παρελήφθησαν παρὰ τῶν ἡμετέρων διδασκαλίας τινὲς ἀλλοδόξων θεολογιῶν, μὴ στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως. Διὰ τῆς ἀνακοινώσεώς του ταύτης ὁ Δυοβουνιώτης προέτεινεν ὅπως εἰς ἐπιτροπὴν θεολόγων ἀνατεθῆ ἢ ἐξέτασις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἕξ δογματικῶν σημείων, πρὸς ἐξακριβῶσιν τῶν ἐπὶ τούτων ἐπιδράσεων ἀλλοδόξων διδασκαλιῶν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀμαθείας, καὶ πρὸς ἐξοβελισμόν τῶν ὀθνείων στοιχείων. Εἰς δὲ τὸν ι' τόμον τῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Fr. Siegmund Schultze ἐκδιδομένης «Ekklesia»⁴, ἀφιερωμένον εἰς τὰ

¹) Χρ. Ἀνδροῦτσου, Δ. Γεωργιάδη κ.λ. Ἴδε Κ. Δυοβουνιώτου, «Τὰ μυστήρια...» σελ. 23, σημ. 2.

²) Περὶ τῆς ἐνώσεως σ. 22. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ μυστήρια σ. 160 κ. ἑ.

³) Ἴδε Procès - Verbaux du premier congrès de théologie orthodoxe à Athènes 29 Nov. - 6 Déc. 1936, Athènes 1939, σελ. 209 - 221 (ἀνατυπώθη καὶ εἰς ἴδια τεύχη, ἑλληνιστὶ 1937 καὶ γερμανιστὶ 1938).

⁴) «Ekklesia», hrsg. von Fr. Siegmund - Schultze X, 1939, Leipzig σ. 55 - 74. Περιέχονται μελέται τῶν Χρ. Παπαδοπούλου, Δ. Σ. Μπαλάνου, Κ. Δυοβουνιώτου, Α. Ἀλιβιζάτου, Βασ. Στεφανίδου καὶ Γερμανοῦ Θυατείρων.

τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὁ Δυοβουνιώτης ἐκθέτει συνοπτικῶς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

*
* *

Ὁ Δυοβουνιώτης, κατὰ τὰ ἔτη ἰδίως 1916 καὶ 1917, ἠσχολήθη καὶ περὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον, καὶ ἔγραψεν ἱκανὰς σχετικὰς μελέτας. Τούτων σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἑξῆς: *Σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν τῇ ἐλευθέρῳ Ἑλλάδι* (1916). Εἰς τὴν μελέτην του ταύτην, ἐξετάζων τὸ ζήτημα ἀπὸ ἀπόψεως ἰσχύοντος δικαίου καὶ πρέποντος νὰ ἰσχύη δικαίου (de lege lata et de lege ferenda), καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἐν τοῖς πολιτικοῖς βεβαίως ἐξαρετᾶται ἡ ἐκκλησία ἐκ τῆς πολιτείας, ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὅμως εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι τελείως ἐλευθέρα», χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναφέρῃ καὶ τὰ μικτὰ ζητήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ ἀδιαφορῇ ἡ πολιτεία καὶ τὰ ὁποῖα ἐγένοντο συνήθως ἡ πέτρα σκανδάλου εἰς τὰς σχέσεις πολιτείας καὶ ἐκκλησίας. Ὁ Δυοβουνιώτης ἐπικρίνει ἄγαν ζωηρῶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τῆς βαυαρικῆς ἀντιβασιλείας καὶ χαρακτηρίζει τοὺς νόμους Σ' καὶ ΣΑ' τοῦ 1852 ὡς περιέχοντας ἀντικανονικὰς διατάξεις. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κρατοῦσαν παρ' ἡμῶν ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται καὶ ὁ Δυοβουνιώτης, ὅτι εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ ἐκκλησία ἔδρα ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία πάντοτε διεμαρτύρητο ὡς κατ' ἐξαιρέσειν οἱ αὐτοκράτορες ἐπενέβαινον εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δογματικὰ ζητήματα, ἔχω ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις¹.

Εἰς τὴν μελέτην του *Περὶ ἀφορισμοῦ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας* (1916), μετὰ ἱστορικὴν καὶ κανονικὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, καὶ ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ ποινικὸν δίκαιον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, καταλήγει ὁ Δυοβουνιώτης εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀφορισμοὶ δέον νὰ ἐκδίδωνται «μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐπὶ μεγάλων παραπτωμάτων περὶ τὴν πίστιν ἢ τὸ ἦθος, τοσούτω μᾶλλον καθόσον μεγάλη ἔχει γίνεαι δυστυχῶς κατάχρησις ἐν Ἑλλάδι τοῦ δι' ἐπιτιμίων ἀφορισμοῦ». Σχετικῶς ἔχω ὑπ' ὄψει μου ἐπιτίμιον ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου, Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, τὴν 20ὴν Μαρτίου 1873, κατ' ἀγνώστων κακοποιησάντων ζῶα ἐν Κιμώλῳ δι' αὐτοῦ ἐκφράζεται ἡ καθιερωμένη εὐχὴ ἢ μᾶλλον κατάρα οἱ ταῦτα διαπράξαντες νὰ εἶναι «κατηραμένοι, ἀσυγχώρητοι καὶ

¹) Πρβλ. τὰς ἀπόψεις μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐν τῇ πραγματείᾳ μου: «Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία». (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς Καινῆς Διδαχῆς, τόμ. 3, 1920, τεύχ. 2).

μετὰ θάνατον ἄλλοι καὶ τυμπανιαῖοι, στένοντες καὶ τρέμοντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὁ Κάϊν», καὶ νὰ σχισθῆ ἡ γῆ «καὶ καταπίοι αὐτούς». Ὅταν βραδύτερον, τὸ 1891, ὁ Δήμαρχος Κιμῶλου ἐζήτησε παρὰ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ἀλέξανδρον Λυκοῦργον ἀρχιεπισκόπου Μεθοδίου ἔκδοσιν νέου ἐπιτιμίου διὰ παρομοίας φύσεως παρεκτροπᾶς, ὁ Μεθόδιος, δι' ἐγγράφου τοῦ ἀπὸ 7 Σ/βρίου 1891¹, συμφώνως πρὸς τὸ γνήσιον χριστιανικὸν πνεῦμα, ἀπαντᾷ ἀρνούμενος, καὶ δηλών ὅτι «οὐδέποτε καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἱεραρχίας ἡμῶν ἐξεδώκαμεν ἐπιτίμιον, φρονοῦντες ὅτι ἐκλήθημεν νὰ εὐλογῶμεν καὶ οὐχὶ νὰ καταρώμεθα». Εὐτυχῶς ἡ ἀποφασὶς αὕτη ἐπεκράτησε, καί, ὡς ὀρθότατα λέγει ἐν ὑπομνήματί του «περὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀφορισμοῦ» ὁ ἀείμνηστος Βασίλειος ἀρχιεπίσκοπος τότε Σμύρνης καὶ μετέπειτα οἰκουμενικὸς πατριάρχης, «οὐδαμοῦ τῶν διαφόρων συνοδικῶν τε καὶ πατερικῶν κανόνων καὶ διατάξεων ὀρίζεται πως ὅτι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας . . . ἐκδιδόναι ἀφοριστικὰ ἐπιτίμια καὶ ἀφορίζειν ἀπὸ Θεοῦ καὶ φρικτῶς καταρᾶσθαι καὶ εἰς αἰώνιον παραπέμπειν ἀνάθεμα πιστοὺς ἀνθρώπους, τῇ αἰτίσει ἐτέρων ἢ ἀπ' εὐθείας, ἐπὶ ὑλικαῖς ὑποθέσεσιν ἢ ἐπὶ ὑπονοίᾳ καὶ ὑποψίᾳ ἀδικίας, ὀνομαστὶ ἢ ἀνωνύμως, καὶ γίνεσθαι οὕτως ὄργανον φιλεκδικίου ἐπιθυμίας καὶ διαθέσεως ἄλλων» (σ. 25-26). Καὶ ὁ φίλος συνάδελφος κ. Κωνστ. Τριανταφυλλόπουλος, ἐν μελέτῃ του «Τὸ ἀνάθεμα ἐν τῷ νεωτέρῳ ἑλληνικῷ δικαίῳ»², ἀποκαλεῖ τὸ ἀνάθεμα «θεσμὸν ἀποτρόπαιον, μηδαμῶς περιφρουροῦντα τὴν ἀληθινὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μόνων συντελοῦντα εἰς διατήρησιν μαύρων προλήψεων καὶ ταραχὴν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος».

Εἰς ἄλλην πραγματείαν του, ὑπὸ τὸν τίτλον *Νομοκανονικαὶ μελέται* (Ἀθ. 1917), περιλαμβάνει ὁ Δυοβουνιώτης ἕξ κανονικὰς μελέτας, ἀναφερομένας εἰς ζητήματα γάμου καὶ διαζυγίου. Ἀξία ἰδίως μνείας ἐκ τούτων εἶναι μάλιστα ἡ ὑπ' ἀριθ. 6, «τὸ κατὰ συναίνεσιν διαζύγιον». Ἐνθα ὑποστηρίζει ὅτι ὅταν ἀποδεδειγμένως πρόκειται περὶ ἀπεχθείας τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους, προερχομένης ἐξ ἐμφανοῦς ἀντιθέσεως χαρακτήρων, δέον νὰ παρέχεται τὸ κατ' ἀμοιβαίαν συναίνεσιν διαζύγιον, ὡς συνέβαινε μέχρι σχεδὸν τοῦ ἐνάτου αἰῶνος καὶ μόλις ἔκτοτε ἀπηγορεύθη, διότι, ὡς ὀρθότατα λέγει, «ἡ ἀναγκαστικὴ συμβίωσις δύο προσώπων ἀντιπαθούτων καὶ μισούντων ἄλληλα εἶναι ἀνηθικότης». Ὁ Δυοβουνιώτης ἔγραψε καὶ ἄλλας τινὰς κανονικὰς μελέτας³. Περὶ τῶν κανονικῶν μελετῶν

¹) Τό τε ἐπιτίμιον τοῦ Ἀλ. Λυκοῦργου καὶ τὸ ἐγγράφον τοῦ Μεθοδίου ἐδόθησάν μοι εὐγενῶς παρὰ τοῦ π. πρεσβυτέρου κ. Ἰωάννου Ράμφου.

²) Νεοελ. Ἐπιθεώρησις τῆς 19 Αὐγούστου 1917, Ἀθῆναι.

³) Εἰς τὴν μελέτην του: *Ἡ διὰ τὴν ἔδραν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ὑποψηφίότης τοῦ Δημ. Γεωργιάδου κρινομένη* (1916), καταδεικνύει τὸ μὴ πρωτότυπον καὶ σοβαρὸν τῶν

τοῦ Δυοβουνιώτου ἔγραψαν εὐμενεστάτας κριτικὰς οἱ ἀείμνηστοι καθηγηταὶ τῆς νομικῆς σχολῆς Ν. Σαρίπολος καὶ Κ. Βασιλείου¹.

*
**

Ὁ Δυοβουνιώτης ἠσχολήθη ἐπιτυχῶς καὶ περὶ τὸν ἱστορικὸν κλάδον τῆς Θεολογίας, καὶ μάλιστα τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματολογία, καὶ ἐξέδωκε πολλὰς ἀξιολόγους μονογραφίας ἀναφερομένας εἰς πρόσωπα δράσαντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, συνεχιδίδων, ὡς τὸ πολὺ, καὶ ἀνεκδότους πραγματείας αὐτῶν. Ἡ πρώτη τῶν ἐργασιῶν τούτων, ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἰωάννης Δαμασκηνὸς* (διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεία, 1903), ἐξετάζει τὸν βίον, τὰ συγγράμματα καὶ ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τοῦ κλασικοῦ, ὡς τὸν χαρακτηρίζει, δογματικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ὅστις συνοψίζει τὴν δογματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων, καυχώμενος ὅτι οὐδὲν ἴδιον προσθέτει («ἐρῶ τοιγαροῦν ἔμὸν οὐδέν»). Ὁ Kattenbusch² χαρακτηρίζει τὴν πραγματείαν ταύτην «ἀξιόλογον, ἐπιμελῆ, μετ' ὀξύτητος γραφεῖσαν» καὶ μαρτυροῦσαν τὴν ὑγιᾶ κρίσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ συγγραφέως. Ἐπίσης ὁ Fr. Diekamp³, μετὰ τινὰς ἐπιφυλά-

διατριβῶν τοῦ ὑποψηφίου. Εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ *Ὁ νομοκάνων Μαυροῦλ Μαλαξοῦ* (1916), μετὰ τὴν εἰσαγωγήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετάζει τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἀμάσαντος Μαλαξοῦ, πραγματεύεται περὶ χειρογράφων, ἐκδόσεων, περιεχομένου, ἐνότητος, πηγῶν καὶ ἀξίας τοῦ νομοκάνονος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχικὴν μορφήν εὐρίσκει εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 8 χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης Κολυβά. Ἐν τέλει ἐκδίδει τινὰ τῶν ἀνεκδότων ἐκ τοῦ νομοκάνονος. Εἰς πραγματείαν τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀρ. 1457 καὶ 1458*, (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ πανηγ. τόμου ἐπὶ τῇ 75ῳιδι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς 1920), ζητεῖ νὰ ἀνεύρη τὸν ἀνώνυμον συγγραφέα τῶν δύο κανονικῶν ἔργων τοῦ χειρογράφου, καὶ ὡς τοιοῦτον ὀρθῶς εὐρίσκει τὸν Νεόφυτον Κανσοκαλυβίτην. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνήκει ἡ πραγματεία τοῦ *Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος ἐξ ἀπόψεως κανονικῆς* (Ἀνάτ. ἐκ Καινῆς Διδαχῆς 1919). Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην ἐξετάζεται α') τίς ὁ τελῶν τὴν καθαγίασιν τοῦ μύρου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τοιοῦτος εἶναι ὁ πατριάρχης, ὅστις δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τοῦτο καὶ εἰς προϋσταμένους αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν· β') Πῶς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δέχεται πάλιν διὰ μύρου τοὺς ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς ἐκπίπτοντας, καίτοι ἀπαγορεύει τὴν ἐπανάληψιν τοῦ μυστηρίου. Τοῦτο, ὡς λέγει, συμβαίνει, διότι «ἡ διὰ μύρου προσδοχὴ αἱρετικῶν τινων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπανάληψις τοῦ μυστηρίου». Ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου Δυοβουνιώτου ἐξέδωκε τὰ *Βασιλικά, τὸ κείμενον κατ' ἐπεξεργασίαν* (τόμος 5, 1903 - 1906).

¹) Πρβλ. «Ἀνατύπωσις κρίσεως τῶν καθηγητῶν τῆς νομικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ν. Σαρίπολου καὶ Κ. Βασιλείου περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐργασιῶν τοῦ Κ. Δυοβουνιώτου» (ἀνευ χρονολ.).

²) Ἐν Theol. Literaturzeitung 1905, σ. 376 - 378.

³) Byzant. Zeitschrift τόμ. 13, τεύχ. 1 - 2, σελ. 162 - 166.

ξεις καὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἐπιφέρει ἐπὶ τῆς διατάξεως τῆς ὕλης καὶ ὀρισμένων τινῶν σημείων, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Δυοβουνιώτης διὰ τῆς ἐργασίας του ταύτης ἔδωκε, γενικῶς εἰπεῖν, «ἄξιον ἀναγνωρίσεως δείγμα τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητός του». Καὶ ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκὸς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, κρίνων τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ Δυοβουνιώτου, λέγει ὅτι οὗτος δι' αὐτῆς «κατέδειξε τὰς ὑγιεῖς ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἅς εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς τοῦ σταδίου του ἠκολούθησε, τουτέστι τὴν μελέτην τῶν πηγῶν»¹.

Ἀξιολογώταται ἐπίσης εἶναι αἱ πραγματεῖαί του περὶ *Μελέτιον Συρίγου* (1914), *Μητροφάνους Κριτοπούλου* (1915, ἐν τέλει τῆς ὁποίας δημοσιεύει ἀνεκδοτον ἐπιστολὴν τούτου πρὸς Θωμᾶν Γῶδον), καὶ *Καλλινίκου Γ'* πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1915, ἐν τέλει τῆς ὁποίας ἐκδίδει τὴν συνοπτικὴν διήγησίν του τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριαρχευσάντων). Αἱ τρεῖς αὗται μελέται ἀνετυπώθησαν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου. Ἐν δὲ τῇ Θεολογίᾳ τοῦ 1923 (σ. 18 κ. ἑ.) ἐδημοσιεύθη καὶ ἐκεῖθεν ἀνετυπώθη εἰς τεῦχος ἡ ἐμβριθῆς μελέτη του περὶ *Θεοδοσίου Ζυγομαλά*, εἰς τὴν ὁποίαν, μετ' ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα του, ἐκδίδει τρεῖς ἀνεκδότους πραγματείας του ἐκ τυβιγγιανοῦ χειρογράφου. Ὁ Δυοβουνιώτης ἔγραψε καὶ ἄλλας τινὰς ἱστορικῆς ὕλης μελέτας².

* * *

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη ὁ Δυοβουνιώτης ἐπεδόθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς παλαιογραφικὰς μελέτας, μετ' ἀκατονήτου φιλεργίας ἀναδιψῶν χειρόγραφα θεολογικῆς κυρίως ὕλης, εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῆς ἡμεδαπῆς καὶ ἀλλοδαπῆς καὶ ἐκδίδων ἢ καὶ περιγράφων αὐτά, καὶ ἐξάγων ἐξ αὐτῶν πληροφορίας

¹) Πρ. Ἀκ. 3 (1928) σ. 292.

²) Εἰς τὴν πραγματείαν του *Συμμετοχὴ τοῦ Κωνσταντίας Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου* (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γ' τόμου ΕΒΣ, 1926) ζητεῖ νὰ δείξῃ ὅτι «ἡ συμμετοχὴ τοῦ Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Χρυσοστόμου ἦτο μεγάλη· ἀλλὰ δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Ἐπιφανίου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Χρυσοστόμου ἐνός ἀτυχοῦς μεταξὺ Ἐπιφανίου καὶ Χρυσοστόμου ἐπεισοδίου». Ἀλλ' ἄρα γὰρ εἶναι ἐλαφροντικὸν διὰ τὴν θέσιν τοῦ Ἐπιφανίου νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐνήργει ὄχι κατὰ τὴν θέλησίν του, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἀκούσιον ὄργανον ἀσυνειδήτων ἐχθρῶν τοῦ Χρυσοστόμου; Τὸ δῆθεν διπλωματικὸν ἀπόρητον τοῦ Ἰωσήφ Βρυνίου. (Ἀνάτ. ἐκ τῶν Πρ. Ἀκαδ. 1929). *Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις τῶν βραχέων Χρονικῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου* (Ἀνάτ. ἐκ ΙΑ' τόμ. ΕΒΣ 1935), ἔνθα ἐπιφέρει διασαφῆσεις, παρατηρήσεις καὶ σχόλια ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰδήσεων τῶν βραχέων χρονικῶν. Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ μίᾳ μικρᾷ μελέτῃ του ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ *Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὡς καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* (ἐν Θεολ. 1931, σ. 232 - 239).

περὶ διαφορῶν προσωπικότητων καὶ γεγονότων. Τὰς σχετικὰς ἐργασίας ἐδημοσίευσεν εἰς διάφορα περιοδικά, ἐκδίδων αὐτὰς ἐν ἀνατυπώσει καὶ εἰς αὐτοτελῆ τεύχη. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Δυοβουνιώτου χειρογράφων εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὸ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Βέη (Bées) ἐν τῇ μονῇ Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων εὑρεθὲν καὶ ἐκδοθὲν τὸ 1911 χειρόγραφον τοῦ ἰ αἰῶνος τὸ περιέχον ἀνέκδοτον ἐρμηγίαν Ἰππολύτου εἰς τὰς ἐὺλογήσεις τοῦ Ἰακώβ καὶ εἰς τὸν προφήτην Δανιήλ¹. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξέδωκεν εὑρεθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀρχαῖον ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου, ὅπερ ἔργον τοῦ γ' αἰῶνος, αὐτὸς μὲν ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ἰππόλυτον ἢ τὸν Εἰρηναῖον, ὁ δὲ συνεκδοὺς μετ' αὐτοῦ τοῦτο Ἀδόλφος Χάρνακ, οὔτινος ἡ γνώμη ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Δυοβουνιώτου, εἰς τὸν Ὠριγένη². Ἐπίσης ἐξέδωκεν ἕξ ἀρχαίου χειρογράφου τῆς μονῆς Μετεώρου τὰς Διαλέξεις πατέρων Ἰωάννου Κασσιανοῦ (ἀνάτ. ἕξ ΕΦ. 1913), ἥτοι τὴν ἐν ἐπιτομῇ μετάφρασιν τῶν Collationes patrum αὐτοῦ. Τὸ 1914 ἐξέδωκεν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγοι ἀνέκδοτοι (Ἀνατ. ἕξ ΕΦ 1914)· πρόκειται περὶ 7 ἀνεκδότων ὁμιλιῶν, ἐκ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἀναφερομένων εἰς τὰς ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας κ.λ., καὶ τῶν ὁποίων «ἡ συγγραφὴ ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι πιθανή», κατὰ Δυοβουνιώτην.

Ἐνταῦθα ἀνήκουν καὶ δύο ἀνακοινώσεις τοῦ Δυοβουνιώτου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἢ πρῶτη τούτων, ἡ εἰσιτήριος ἀνακοίνωσις του ὑπὸ τὸν τίτλον Αἱ ἀνέκδοτοι κατηγήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου (Ἀνάτ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1928), πραγματεύεται γενικῶς περὶ τῶν κατηγήσεων τούτων καὶ ἀναφέρει τὰς σπουδαιότερας ἐκκλησιαστικὰς καὶ πολιτικὰς εἰδήσεις, τὰς ὁποίας αὐταὶ παρέχουν. Τούτων αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν τότε κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν, μαστιζομένην ὑπὸ πενίας, σιτοδείας, βαρείας φορολογίας καὶ πειρατείας. Ἡ δ' ἑτέρα τῶν ἀνακοινώσεων, ἡ καὶ τελευταία τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Δυοβουνιώτου ἀνακοινώσεων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ φιλοθήκη τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου (Ἀνάτ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1938) πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ θεολογικοῦ σπουδαστηρίου ἀποκειμένης χειρογράφου Φιλοθήκης, ἥτοι λευκώματος, ὅπου περιέχονται αὐτόγραφα διακεκριμένων λογίων Ἀγγλίας, Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας, τοῦ 17ου αἰῶνος, παρατιθεμένων καὶ φωτογραφικῶν ἀποτυπωμάτων τῶν σπουδαιότερων ἕξ αὐτῶν.

¹) Hippolyts Schrift ueber die Segnungen Jacobs von C. Diobouniotis und N. Beis, Hippolyts Danielkommentar in Handschrift No 573 des Meteoronklosters von Constantin Diobouniotis, mit Vorwort von G. N. Bonwetsch, Leipzig 1911.

²) Der Scholien - Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannis, nebst ein Stueck ans Irenaeus, entdeckt u. hrsg. von C. Diobouniotis und Ad. Harnack, Leipzig 1911.

Ἐκτὸς τῶν χειρογράφων τούτων, ὁ Δυοβουνιώτης ἐξέδωκε πλείστας ὄσας παλαιογραφικὰς μελέτας, ἐκδίδων ἀνεκδότα ἔργα μικροτέρας σημασίας καὶ ἐκθέτων τὸ περιεχόμενον διαφόρων ἀνεκδότην χειρογράφων. Θὰ μοι ἀπέλιπεν ὁ χρόνος ἐὰν τὰς ἀνέφερον μίαν πρὸς μίαν. Ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἴδῃ τοὺς τίτλους αὐτῶν, εἰς τὸν ἐν τέλει τοῦ τεύχους πίνακα. Αἱ μελέται αὐται, περὶ τὰς 60, ἐκτὸς μικροτέρων παλαιογραφικῶν ἐργασιῶν, ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἐκκλησιαστικὰ φύλλα καὶ μάλιστα τὸν Ἱερὸν Σύνδεσμον, τὸν ὁποῖον διηύθυνεν ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦ 1916, καὶ ὅπου ἐδημοσίευσε καὶ διάφορα θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν περιεχομένου ἄρθρα¹. Ἐπίσης ἐξέδωκε τοὺς 7 τελευταίους τόμους τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος (1921-1927) ἐκ τῶν καταλοίπων Σπ. Λάμπρου.

*
* *

Ὁ Δυοβουνιώτης ἐξεφώνησε λόγους εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ πανεπιστημίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν τοῦ 1923, (*Περὶ διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον*) καὶ τοῦ ἔτους 1931 (*Ὁ μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαίου πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*). Ἐπίσης κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τριῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, τῇ 15ῃ Μαΐου 1932, ὠμίλησε εἰς τὸ πανεπιστήμιον περὶ τῆς δράσεως τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ Ζήκου Ρώση², περὶ τοῦ ὁποῖου ἐξεφώνησε καὶ ἐπιμνημόσυνον λόγον εἰς τὸ πανεπιστήμιον³. Ἐν δὲ τῇ Ἀκαδημίᾳ ἐξεφώνησε τὴν 17ην Νοεμβρίου 1938 ἐπιμνημόσυνον λόγον περὶ τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἀκαδημαϊκοῦ Χρυσοστόμου Παλαδοπούλου⁴.

Καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Παρνασσοῦ ἔκαμε διαλέξεις τινάς. Ἐξέδωκε δὲ καὶ ἐγχειρίδιά τινα πρὸς σχολικὴν χρῆσιν⁵. Εἰς τὴν θεολογὴν σχολὴν ἐδωρή-

¹) Τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἰδίου σπουδαιότερα ἄρθρα του ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ ἀναφέρονται εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ ἰδίου ἐπὶ τῇ ὑποψηφιότητι αὐτοῦ διὰ τὴν ἑκτακτον ἔδραν τῆς βιβλικῆς θεολογίας καὶ ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1916) καὶ πρότερον ἐπὶ τῇ ὑποψηφιότητι του διὰ τὴν ἔδραν τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς (1908).

²) Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἑορτασμὸς τῆς ἐπιστ. δράσεως 1933.

³) Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον καθηγητῶν πανεπιστημίου, 1935.

⁴) Πρ. Ἀκαδ. 1938, σ. 650 - 655.

⁵) *Εἰσαγωγή εἰς τὰς ἀγίας γραφὰς* 1903, πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν τῷ Ἀρσακείῳ διδασκαλίας τοῦ μαθήματος. *Ἀπολυτικά τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ ἑορτῶν τῶν ἀγίων*, 1915, πρὸς χρῆσιν μαθητῶν α' τάξεως ἑλληνικοῦ σχολείου.

θησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων του, συμφώνως πρὸς ρητὴν του ἐπιθυμίαν, ἀνέκδοτα χειρόγραφα του, τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης του καὶ ἀντίτυπα τῶν μελετῶν του.

*
* *

Τοιαύτη εἰς γενικὰς γραμμὰς ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου, δρᾶσις ἀληθῶς σπουδαία καὶ πολυσχιδῆς, μαρτυροῦσα τὴν βαθεῖαν μόρφωσιν, τὴν ἀκαταπόνητον φιλοπονίαν καὶ ἐγκάρδιον ἀφοσίωσίν του πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Διὰ τῶν συγγραφῶν του προσέφερεν ὁ Δυοβουνιώτης μεγάλης ἐκδουλεύσεις εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, οἱ θεράποντες τῆς ὁποίας, ἀνεξαρτήτως τάσεων καὶ κατευθύνσεων, θὰ ἀντλοῦν ἐκ τῶν συγγραφῶν του πολυτίμους ὁδηγίας καὶ ὑποδείξεις. Εἰς τὸ πρόσωπόν του οἱ νεώτεροι ἐπιστήμονες θὰ ἔχουν πρὸ αὐτῶν πρότυπον εὐσυνειδήτου καὶ ἀκαμάτου ἐπιστήμονος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἦτο ἡ πλουτοφόρος ἀγέλας, ἀλλ' ἡ οὐρανία θυγάτηρ, ἡ ἀνάγουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑπερκοσμίους καὶ αἰθερίας σφαίρας, μακρὰν τῶν μεριμνῶν τῆς ὕλης καὶ τῶν μικρολογιῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὁ Δυοβουνιώτης διεκρίθη καὶ ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, ἐπιβαλλόμενος εἰς τοὺς ἀκροατὰς του διὰ τῆς ἐμβριθείας καὶ σαφηνείας, ὡς καὶ τοῦ ἐπαγωγοῦ τῆς διδασκαλίας του.

Τόσον εἰς τὰς πραγματείας ὅσον καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Δυοβουνιώτου διαφαίνεται σαφῶς ἡ συντηρητικὴ αὐτοῦ τάσις, ἡ ὁποία ὅμως οὐδέποτε ὑπερέβαινε τὰ ὅρια καὶ οὐδέποτε κατήντα εἰς ἀποκρουστικὰς ἀκρότητας· ὡς δ' ἀληθῆς ἐπιστήμων ἐσέβητο τὰς διαφορὰς πρὸς τὰς ἰδικὰς του ἀντιλήψεις τῶν ἄλλων, ἐφόσον μάλιστα κατενόει ὅτι αὗται προέρχονται ἐκ καλῆς πίστεως. Χαρακτηρίζων τὸν Δυοβουνιώτην ὡς ἐκπρόσωπον τῆς συντηρητικῆς τάσεως, δὲν λέγω τοῦτο οὔτε πρὸς ἔπαινον οὔτε πρὸς ψόγον αὐτοῦ. Διότι πᾶς ὑγιῶς σκεπτόμενος, οἰανδήποτε τάσιν καὶ ἂν ἀκολουθῇ, δὲν δύναται ἢ νὰ κατανοῇ ὅτι εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶναι ἀπαραίτητος ἡ συνύπαρξις τῶν δύο τάσεων, συντηρητικῆς καὶ φιλελευθέρως· διὰ μὲν τῆς συντηρητικῆς συγκρατεῖται ὁ δεσμὸς πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὴν παράδοσιν καὶ παρεμποδίζονται ἀπότομα ἄλλατα, διὰ δὲ τῆς φιλελευθέρως τάσεως ἐλευθεροῦται ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τὰ δεσμὰ πεπαλαιωμένων πλανῶν καὶ ἀνοίγεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν πρόοδον. Ὁ συγκεκριασμὸς ἀμφοτέρων τῶν τάσεων, ὅταν, ἐννοεῖται, αὗται κινῶνται ἐντὸς ὀρισμένων ὁρίων καὶ ὁρμῶνται ἀπὸ καλὴν πίστιν εἶναι μία ἀναγκαίότης διὰ τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Μόνον μικρόνοες ἄνθρωποι δὲν ἀνέχονται τοὺς ἄλλως αὐτῶν φρονοῦντας καὶ μεταφέρουν

τὰς διαφορὰς ἀντιλήψεων ἐπὶ ἐπιστημονικῶν θεμάτων εἰς προσωπικά ἐπίπεδα, καὶ διὰ παντὸς τρόπου, θεμιτοῦ καὶ μή, καταπολεμοῦν καὶ διαβάλλουν τοὺς διαφορῶς αὐτῶν σκεπτομένους.

Ὁ τὴν 10ην Φεβρουαρίου ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου δὲν ἐστέρησε τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον μόνον ἑνὸς ἐπιφανοῦς πνευματικοῦ ἐργάτου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ὄντως ἑξαιρέτου ἀνθρώπου εἰς τὴν εὐγενεστέραν τῆς λέξεως ἐκδοχὴν. Πανταχοῦ ὅπου ἔδρασεν, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα, πανταχοῦ δεόντως ἑξετιμήθη ἡ εὐγενὴς προσωπικότης του, καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ ὁπωσδήποτε συνεργαζόμενοι καὶ συναναστρεφόμενοι διέβλεπαν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν ἑξαιρετὸν ἄνθρωπον, τὸν εἰλικρινῆ φίλον, τὸν ἀγαθότατον ὄντως καὶ ἐνάρετον ἄνδρα, εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ὁποίου δὲν ὑπῆρχε δόλος. Ἡ πρὸς τὴν εὐποιίαν τάσις του ἦτο δι' αὐτὸν ἠθικὴ ἀληθῶς ἀνάγκη. Ἐπίσης μεγάλως ἑξετιμήθη ἡ σύνεσις καὶ ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἀνδρὸς κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ὡς καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς καὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς συγκλήτου, δι' ἃ ἡ γνώμη του ἠκούετο πάντοτε μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ βαθέος σεβασμοῦ.

Πόσον δὲ οἱ μαθηταὶ του τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ἐσέβοντο μαρτυρεῖ, ἐκτὸς ἄλλων, ἐπιστολὴ πτυχιούχου τῆς σχολῆς μας, συμπληροῦντος τὰς σπουδὰς του εἰς τὸ ἔξωτερικόν, τὴν ὁποίαν χθὲς μόλις ἔλαβα¹: «Μετὰ μεγίστης μου λύπης, γράφει, ἐπληροφορήθην τὸν θάνατον τοῦ καθηγητοῦ Δυοβουνιώτου, διότι ὁ Δυοβουνιώτης ἦτο ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἔχουν κάνει βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἡ καλωσύνη του, ἡ ἀγαθότης του, ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρός του, ἡ ἠρεμία τῆς ψυχῆς του μὲ ἔχουν πολλὰ διδάξει καὶ θὰ μὲ διδάσκουν ἐφόσον ζῶ. Ὀλίγων ἀνθρώπων ὁ θάνατος μὲ ἐλύπησε τόσον ὅσον ὁ θάνατος τοῦ καθηγητοῦ μου Δυοβουνιώτου. Ὁ Κύριος νὰ ἀναπαύσῃ τὴν ἁγίαν του ψυχὴν μετὰ τῶν δικαίων. Ὅταν θὰ ἐπισκεφθῆτε τὸν τάφον του ρίξτε παρακαλῶ καὶ ἐκ μέρους μου ἐπάνω εἰς τὴν νωπὴν γῆν πὸν τὸν καλύπτει ὀλίγα λουλούδια πρὸς ἐνδειξιν τοῦ σεβασμοῦ μου διὰ τὰς ἀρετάς του».

Ὑπό τινων, διὰ τὰ ἑξαρθῆ ἡ ἀγαθότης καὶ πραότης τοῦ Δυοβουνιώτου, ἐλέχθη καὶ ἐγράφη ὅτι δὲν εἶχε κανένα ἐχθρόν. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβές· οὔτε ἄλλως πρέπει νὰ θεωρῆται προσὸν δι' ἕνα ἄνθρωπον δράσεως ὅτι δὲν ἔχει κανένα ἐχθρόν, διότι μόνον ἄνθρωπος ἀδρανῆς καὶ ἀδιάφορος δύναται νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Ὁ Δυοβουνιώτης, ἀνὴρ δράσεως, μοιραίως ἐδημιούργησε κατὰ τὴν μακράν του σταδιοδρομίαν ἐχθρότητας, εἰ καὶ οὐχὶ ἐξ ὑπαιτιότητός του, καὶ ἀνῆκε καὶ

¹) Πρόκειται περὶ τοῦ ἔτους 1943.

αὐτός, ὡς πράγματι ἀγαθὸς ἀνὴρ, ἵνα κατὰ Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν εἶπω, εἰς τὴν τάξιν «τῶν μὴ πάντα πᾶσι χαριζομένων, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ προσκρούειν εἰδότηων ὑπὲρ τοῦ βελτίονος»¹.

Ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, ὡς ἐτόνισα εἰς τὴν πρὸ τοῦ σοροῦ του, ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, προσλαλιάν μου, ἔχων «οἶον τὸν λόγον, τοιόνδε τὸν τρόπον, καὶ οἶον τὸν τρόπον τοιόνδε τὸν λόγον»² καὶ «χρῶμενος βίῳ μὲν ὀδηγῶ θεωρίας, θεωρία δὲ σφραγίδι βίου»³, παρεῖχεν ἑαυτὸν ὑπόδειγμα ὄντως σεμνοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος εὐρίσκετο εἰς πλήρη ἁρμονίαν πρὸς τὴν πράξιν. Καὶ δι' αὐτὸ κατ' ἐξοχὴν ἐξετιμήθη καὶ ἠγαπήθη, οὐ μόνον παρὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τοῦ μετ' αὐτοῦ συνεργαζομένου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων ὅσοι εἶχαν τὴν εὐτυχίαν τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς. Κι' δι' αὐτὸ τὸ ὄνομά του θὰ παραμένῃ ἐν τιμῇ καὶ ἡ μνήμη του θὰ τηρῆται ἀγῆρως, ἐφόσον θὰ τιμᾶται ἡ παιδεία συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀρετήν.

Ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ μεγαλυτέρα ἐπὶ τῆς γῆς ἱκανοποιήσις τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς εἶναι, ὡς εἶπεν ὁ Ἐρνέστος Ρενάν, ἡ ὑστεροφημία, ὁ Δυοβουνιώτης ἀπέκτησε πλήρως τὴν ἱκανοποίησιν ταύτην, καθόσον καθ' ἅπαντα τὸν βίον του, μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του, ἐνητένισεν, ἐπίστευσε καὶ ὑπηρέτησε τὸ Ἰδεῶδες, τοῦ ὁποίου διετέλεσε μέχρι τελευταίας πνοῆς πιστὸς λειτουργὸς καὶ ἱεροφάντης.

Αἰωνία ἄς εἶναι ἡ μνήμη σου τετιμημένε καὶ πολυφίλτε συνάδελφε!

¹) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 42, κεφ. 25.

²) Τοῦτο εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας περὶ τοῦ Ὁριγένους (Εὐσεβίου Ἐκκλ. ἱστορία 6,3 ἐν Migne Ἑλλ. Πατρ. 20,528).

³) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος εἰς μ. Ἀθανάσιον κεφ. 6 (Migne, Ἑλλ. Πατρ. 35,1088).

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ¹⁾α') *Δογματικά πραγματεῖται.*

1. Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν (1904).
2. Ἡ δογματικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἀνδρούτσου κρινομένη (1907).
3. Ὁφειλομένη ἀπάντησις (1908).
4. Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς (1913).
5. Περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. (Λόγος ἐπὶ τῇ ἐγκαθιδρύσει τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1931-2, 1932).
6. Καθορισμὸς ἔξωθεν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Ἀνάτ. ἐκ ΣΘΣ, 1937 καὶ γερμανιστὶ 1938).
7. Die Lehre der griechisch - orthodox - anatolischen Kirche. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ekklesia, Τόμ. 10ος, τεῦχ. 45, Leipzig 1939).

β') *Κανονικαὶ μελέται.*

8. Σχέσις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι (1916).
9. Περὶ ἀφορισμοῦ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1916).
10. Νομοκανονικαὶ μελέται, τόμ. α', (1917).
11. Ἡ διὰ τὴν ἔδραν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ὑποψηφιότης τοῦ Δημητρίου Γεωργιάδου κρινομένη (1916).
12. Ὁ νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ (1916).
13. Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος ἐξ ἀπόψεως κανονικῆς. (Ἀνάτ. ἐκ ΚΔ 1919).
14. Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου. (Ἀνάτ. ἐκ πανηγ. τόμ. 75ρίδος Ριζαρείου σχολῆς, 1920).

γ') *Πραγματεῖται ἀναγόμεναι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ ἰδίως τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματολογίαν.*

15. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς, (διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ, 1903).
16. Μελέτιος Συρίγος. (Ἀνάτ. ἐξ ΙΣ 1914).

¹⁾ Τὴν σημασίαν τῶν συντμήσεων τῶν τίτλων τῶν περιοδικῶν ἴδε ἐν σελ. 65 σημ. 2.
 Ὅπου δὲν ἀναγράφεται τόπος ἐκδόσεως, νοητέος Ἀθῆναι.

17. Μητροφάνης Κριτόπουλος (Ἀνάτ. ἔξ ΙΣ 1915).
18. Καλλίνικος Γ΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. (Ἀνάτ. ἔξ ΙΣ 1915).
19. Κωνσταντῖνος Ρεσινός (ΟΣΣ 1922 σελ. 5-28).
20. Θεοδόσιος Ζυγομαλάς. (Ἀνάτ. ἐκ Θεολ. 1923).
21. Συμμετογὴ τοῦ Κωνσταντίας Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. (Ἀνάτ. ἐκ Γ΄ τόμ. ΣΒΣ, 1926).
22. Τὸ δῆθεν διπλωματικὸν ἀπόρητον τοῦ Ἰωσήφ Βρυννίου. (Ἀπόσπ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1929).
23. Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὡς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ἐν Θεολ. 1931, σ. 231-239).
24. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις τῶν βραχέων χρονικῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου. (Ἀνάτ. ἔξ ΙΑ΄ τόμ. ΕΒΣ. 1935).

δ') *Παλαιογραφικαὶ μελέται.*

25. Hippolyts Schrift ueber die Segnungen Jakobs von C. Diobouniotis und N. Beis. Hippolyts Daniel Commentar in Handschrift No 573 des Meteoronklosters von C. Diobouniotis, mit Vorwort von G. Nathanael Bonwetsch. (Leipzig 1911).
26. Der Scholien-Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannis, nebst ein Stueck aus Irenaeus, entdeckt und herausgegeben von C. Diobouniotis und Ad. Harnack. (Leipzig 1911).
27. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, Διαλέξεις Πατέρων, νῦν τὸ α΄ ἐκδιδόμεναι ἔξ ἀρχαίου χειρογράφου. (Ἀνάτ. ἔξ ΕΦ, τόμ. 11ος, Ἀλεξάνδρεια 1913).
28. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγοι ἀνέκδοτοι. (Ἀνάτ. ἔξ ΕΦ. τόμ. 13ος, Ἀλεξάνδρεια 1914).
29. Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. (Ἀπόσπ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1928).
30. Ἡ φιλοθήκη τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου. (Ἀνάτ. ἐκ Πρακτ. Ἀκαδημ. 1938).
31. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἔξ ἀρχαίου χειρογράφου ἐκδιδόμεναι (1912).
32. Ὁ ὑπ' ἀρ. 108 κῶδιξ τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. (Ἀνάτ. ἔξ ΕΦ, τόμ. Θ΄, 1912. Περιγραφή τοῦ κώδικος τούτου περιέχοντος λόγους πατέρων, ἔξ ὧν δημοσιεύεται κείμενον ἀνεκδότου λόγου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ἁγίους πάντας).

33. Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης. (Ἀνάτ. ἐκ ΝΣ 1913. Μετὰ σύντομον ἔκθεσιν, περὶ βίου καὶ ἔργων του, δημοσιεύονται ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ του, ἐκ χειρογράφου τῆς πανεπ. βιβλ. Ἀθηνῶν).
34. Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, (ἐν ΕΦ 1914, σ. 451-463. Βίος καὶ ἔργα του ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τῆς ἐθν. βιβλ. Ἀθηνῶν δημοσιεύεται καὶ προοίμιον ἀνέκδοτον τοῦ Κυριακοδρομίου του).
35. Μελετίου ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΦ 1921. Μελέτη περὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων αὐτῆς).
36. Μελετίου Ἀθηνῶν περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν συγγράφειν. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΦ. 1922. Εὐλογοφανῶς ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἀποδιδόμενον τοῦτο εἰς τὸν Μελετίου ἀνέκδοτον ἔργον εἶναι μετάφρασις ἔργου δυτικοῦ, μεταφρασθέντος ἑλληνιστὶ ὑπὸ Γ. Σουγδουρῆ).
37. Παῖσιου Λιγαρίδου, Λόγοι ἀνέκδοτοι, (ἐν ΝΣ 1922, τόμ. 17 σ. 374-388. Περιέχονται καὶ δύο ἀνέκδοτα ἀποσπάσματα ἐκ χειρογράφου τῆς πανεπ. βιβλ.).
38. Ἰωάννης Μορζῆνος (ἐν ΝΣ 1922, τόμ. 17 σ. 654 κ. ἑ. Βίος καὶ ἔργα του, ὧν ἐκδίδονται δύο ἀνέκδοτα, ἐκ χειρογράφων βιβλ. βουλῆς).
39. Μιχαὴλ Φωτεινός. (1923 ἐκ χειρογράφου, ἐθνικῆς βιβλιοθήκης).
40. Ἀναστασίου Γορδίου, Ὀνειρῶν κρίσεις. (ἐν Θεολ. 1924, σ. 191-193, κατὰ χειρόγραφον ἱστ. καὶ ἔθνολ. ἑταιρείας).
41. Μητροφάνους Κριτοπούλου, Ἀνέκδοτος γραμματικὴ τῆς ἀπλῆς ἑλληνικῆς. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΘΣ 1924. Πρόκειται περὶ ἀνεκδότου ἔργου, γραφέντος ἐν Στρασβούργῳ, αἰτήσει τοῦ καθηγητοῦ Bernegger· εἶναι συντομωτάτη γραμματικὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Κριτόπουλος ἐπέγραψε «Γενικοὶ κανόνες τῆς ἰδιωτικῆς τῶν νῦν Ἑλλήνων διαλέκτου». Παρατίθεται τὸ κείμενον ἐκ φωτογράφου πανομοιότυπου τοῦ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης Ἀννοβέρου).
42. Ἀνέκδοτοι ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης. (Ἀνάτ. ἐκ ΔΧΕ 1924· ἐπὶ τῆ βάσει 2 κωδίκων τῆς πανεπ. βιβλ. Ἀθηνῶν. Πρὸβλ. καὶ Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Λαρίσης, 1916).
43. Κρίσεις περὶ τῶν συγγραμμάτων Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου. (Ἀνάτ. ἐκ Α' ΕΒΣ, 1924. Πρόκειται περὶ κρίσεως Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου διὰ τὰ συγγράμματα Μακαρίου, ἅτινα οὗτος χαρακτηρίζει ὡς ψευδεπίγραφα καὶ ἡμιπελαγινικῆς προελεύσεως. Ὁ Δυοβουνιώτης δὲν ἀποφαίνεται περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὡς ἄνω κρίσεως, ληφθεῖσης ἐκ χειρογράφου τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ἣτις καθ' ἡμᾶς εἶναι ἔσφαλμένη· ὄρα Δ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία σ. 281).
44. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ

- λειψάνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΘΣ τόμ. Α' 1925, ἐκ κώδικος ἐθν. βιβλ. Παρισίων).
45. Κοσμᾶ Βεσιτίωρος, Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς Χρυσόστομον. (Ἀνάτ. ἐκ Β' τόμ. ΕΒΣ 1925. ἐκ κώδ. ἐθν. βιβλ. Ἀθηνῶν).
46. Θεοδώρου Τριμιθοῦντος περὶ τοῦ βίου, τῆς ἐξορίας καὶ τῶν θλίψεων Ἰωάννου Χρυσοστόμου. (Ἐν Α' τόμῳ ΕΘΣ 1926, σ. 345-347).
47. Νεοφύτου Ἐγκλείστου ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. (Ἀνάτ. ἐκ Α' τόμου ΕΘΣ 1926. ἐκ φωτογρ. πανομοιότηπου ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Παρισίων).
48. Ἀλέξιος Σπανός. (Ἀνάτ. ἐξ ΗΧ 1926, περὶ βίου Σπανοῦ καὶ ἔκδοσις προοιμίου ἀνεκδ. ἔργου περὶ ποιητικῆς τέχνης).
49. Ἡ ἀνέκδοτος ἐρμηνεία τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου. (Ἀνάτ. ἐκ Ε' τόμ. ΕΒΣ, 1928. Ἐρμηνευτικὰ σχόλια εἰς τὰ 8 πρῶτα κεφ. τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐκ χειρογρ. Μόσχας).
50. Ἰωάννου Ζυγομαλᾶ, Λόγος περὶ ἀζύμων. (Ἐν Θεολ. 1929, σ. 81-85. Καταδεικνύει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκδοθεὶς λόγος οὗτος δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ συμπίλημα, οὗ ὁ Ζυγομαλᾶς εἶναι ἀπλῶς ὁ ἀντιγραφεὺς).
51. Γεώργιος Καλύβας. (Ἀνάτ. ἐκ ΣΤ' τόμ. ΕΒΣ, 1929. Περὶ βίου καὶ ἔργων τοῦ Καλύβα, ἐπὶ τῇ βάσει κώδ. βιβλ. Βιέννης).
52. Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων διδασκαλία τοῦ Γεωργίου Καλύβα. (Ἐν Θεολ. 1929, σ. 289-311. Παραθέτει τὴν «ἀτελεστάτην» διδασκαλίαν τοῦ Καλύβα περὶ μυστηρίων).
53. Γεωργίου Καλύβα Σύντομος ἔκθεσις εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν (ἐν Ἀναπλάσει 1029, σ. 227-231).
54. Γεωργίου Καλύβα ἡ σημασία τῆς α' καὶ β' εἰσόδου ἐν τῇ λατρείᾳ. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΡΣ 1929-1930, 1930. Περιέχεται καὶ ἀνέκδοτον ἀπόσπασμα).
55. Ἀνθίμου Ἀθηνῶν, Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ. (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ Ζ' τόμ. ΕΒΣ 1930. ἐκ κώδικος Ὁξωνίου).
56. Ἀνθίμου Ἀθηνῶν, Λόγος ἀνέκδοτος περὶ τῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος προόδων. (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ Η' τόμ. ΕΒΣ 1931, ἐκ κώδ. ρωμαϊκοῦ).
57. Φιλοθέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, 3 λόγοι ἀνέκδοτοι εἰς τοὺς μακαρισμούς. (Ἐν Θεολ. 1931, σ. 17-26. Ἐκ τῶν 3 τούτων λόγων ἐκδίδεται ὁ πρῶτος).
58. Κυρίλλου Λαυριώτου, ἀνέκδοτος ἐρμηνεία εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν. (Ἀπόσπ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1931. Λεπτομερῆς περιγραφή τῶν 8 χειρογράφων, ἐν οἷς αὕτη, ὡς καὶ δύο σχετικῶν λόγων, ἔνθα καὶ τινες εἰδήσεις περὶ γεγονότων καὶ

- προσώπων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821).
59. Δύο διαθήκαι τῆς Ζαφείρας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. (Ἀνάτ. ἐκ τῶν «Ἐναισίμων» ἐπὶ βῆριδι τῆς ἀρχιερωσύνης Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1931. Δημοσιεύεται κείμενόν των).
60. Ὁ Ἀθηναίων Ἀνθιμος καὶ πρόεδρος Κρήτης ὁ ὁμολογητής. (Ἀνάτ. ἐκ Θ' τόμ. ΕΒΣ, 1932· δημοσιεύονται δύο ἀνέκδοτοι λόγοι του).
61. Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας. (Ἐν ΕΦ τόμ. 31, 1932· δημοσιεύεται ἀνέκδοτον ἐγκώμιον τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτων).
62. Γρηγορίου Ταυρομενίου λόγοι. (Ἐν Θεολ. 1933, σ. 35-42. Περιγραφή κώδικος θεολογ. σπουδαστηρίου, περιέχοντος τούτους).
63. Ἀναστασίου Γορδίου, ἐπιγράμματα. (Ἐν Θεολ. 1933, σ. 319-328. Περιέχουν εἰδήσεις ἀναφερομένας εἰς λογίους τῆς ἐποχῆς· ἐκ χειρογρ. τοῦ θεολογ. σπουδαστηρίου).
64. Ἀναστασίου Γορδίου, Ἀπαρίθμησις ἀπασῶν τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Ζακύνθου ἐκκλησιῶν, μετ' ἐπιγραμμάτων διστίχων ἱαμβικῶν ἐν ἔτει 1689. (Ἀνάτ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1933).
65. Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας. (Ἀνάτ. ἐκ Ι' τόμ. ΕΒΣ, 1933. Δημοσιεύεται ἀνέκδοτον ἐγκώμιον Ματθαίου Καμαριώτου, ἐκ παρισινῶν κωδίκων).
66. Νικήτα Παφλαγόνος, Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην Χρυσόστομον (Ἀνάτ. ἐν Θεολ. 1934, ἐκ παρισινοῦ κώδικος).
67. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1346 χειρόγραφον τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. (Ἐν Θεολ. 1934, 142-148).
68. Λέοντος Πρωτασηκρηῆτις, Ὑπόμνησις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον τὸν νέον. (Ἀνάτ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1934, ἐκ φωτογρ. ἀποτυπ. βιενναίου κώδικος).
69. Ὀνοματομαντεία. (Ἀνάτ. ἐκ τόμου «Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου» 1935· ἐκ χειρογρ. τοῦ σπουδαστ. τῆς θεολ. σχολῆς ἐκδίδεται ἡ ἐπιστολὴ Πυθαγόρου πρὸς Τηλανγῆ).
70. Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Λύσεις θεολογικῶν ζητημάτων. (Ἀνάτ. ἐκ Θεολ. 1935, ἐκ κώδικος βιβλ. βουλῆς. Ὁ Μαυροκορδάτος, μέγας ρήτωρ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ἀπαντᾷ τὸ 1670, μετὰ συνοδικὴν γνώμην, εἰς τεθέντα παρ' Ἀγγλικανῶν 10 ἐρωτήματα, δογματικῆς κατὰ τὸ πλεῖστον φύσεως).
71. Ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα ἀποκείμενα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κιμῶλον. (Ἀνάτ. ΙΣ 1935, σ. 128 κ. ἑ. Πρβλ. καὶ Ἰ. Σ. 1936, σ. 27

- κ. ε. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀφορῶντα ἰδίως εἰς ἐκκλησιαστικά ζητήματα τῆς Μήλου, κατὰ τὰ ἔτη 1834 - 1839).
72. Λουκᾶ τοῦ ἀδιαλείπτου, Λόγος παραινετικός πρὸς παρθένους. (Ἐν ΕΘΣ 1935 - 1936, σ. 8 - 23).
73. Τὰ ὑπ' ἀρ. 117 καὶ 356 χειρόγραφα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ παναγίου τάφου. (Ἐν Θεολ. 1936, σ. 24 - 29· περιγραφὴ τούτων καὶ ἔκδοσις τοῦ 24ου κεφ. τοῦ χειρογράφου, περὶ μελέτης τῶν θείων λόγων).
74. Τὸ ὑπ' ἀρ. 21 χειρόγραφον τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Τυβίγγης. (Ἀνάτ. ἐκ Πρ. Ἀκαδ. 1936· περικοπαὶ ἐκ τοῦ ἀνεκδότου χειρογράφου, περιέχοντος σημειώματα δύο Ἑλλήνων πρὸς Κρούσιον).
75. Περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίου φωτός. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΒ' τόμ. ΕΒΣ, 1936· ἀνέκδοτος πραγματεία Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου).
76. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, Ἀνέκδοτα ἔργα. (Ἀνατ. ἐκ ΙΓ' τόμ. ΕΒΣ 1937· περιεχόμενον καὶ περικοπαὶ δύο ἔργων του ἐκ χειρογράφου ἔθν. βιβλιοθήκης).
77. Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΘΣ 1937 - 8, 1938· εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ ἐκ χειρογράφου τοῦ σπουδαστηρίου θεολ. σχολῆς).
78. Ἀνέκδοτα ἔργα Ἀθανασίου Παρίου. (Ἀνάτ. ἐκ Θεολ. τόμ. 16ου, 1938· ἐκ χειρογράφου ἔθνικῆς βιβλιοθήκης. Περιέχεται καὶ ἡ πρὸς Δωρόθεον ἀνέκδοτος ἐπιστολή του).
79. Μελετίου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Ὁμιλία περὶ ἱερωσύνης. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΔ' τόμ. ΕΒΣ, 1938· ἐκ χειρογράφου βιβλιοθήκης τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μαριδάκη).
80. Νικολάου Καβάσιλα, Ἐγκώμιον εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας. (Ἀνάτ. ΙΔ' τόμ. ΕΒΣ, 1938).
81. Διάλογος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ Α' Κομνηνόν. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΕ' τόμ. ΕΒΣ, 1939· ὁ διάλογος αὐτός, περὶ τὸ 1170, ἐκ χειρογρ. ἔθν. βιβλιοθήκης, μαρτυρεῖ τὴν περὶ οὐσίας ἀντίληψιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας).
82. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ἐπιστολαί. (Ἀνάτ. ἐξ ΕΘΣ 1930 - 1940· ἐπιγραφαὶ 92 ἐπιστολῶν του, ἐκ χειρογράφου ἔθνικῆς βιβλιοθήκης).
83. Κοσμᾶ Βεστίωρος, Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ ΙΓ' τόμ. ΕΒΣ, 1940).
84. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Θ' Ἀγαπητός. (Ἀνάτ. ἐκ τοῦ ΙΖ' τόμ. ΕΒΣ, 1941· ἐκ κώδικος ἔθνικῆς βιβλιοθήκης· πίναξ ὁμιλιῶν του καὶ τὸ κείμενον ἀνεκδότου ὁμιλίας του εἰς τελώνην καὶ Φαρισαίων.

ε) *Κατάλογοι βιβλιοθηκῶν.*

85. Κατάλογος κωδίκων βιβλιοθήκης Ζαγοράς. (Ἀνάτ. ἐκ Ν. Ἑλ. 12, 456 κ. ἑ., 1916).
86. Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης Ξ. Ἀ. Σιδερίδου. (Ἀνάτ. ἐκ Θεολ. τόμ. ΙΒ', 1934).
87. Χειρόγραφα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΔ' τόμ. ΕΒΣ, 1938).
88. Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αὐτοῦ. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΕ' τόμ. ΕΒΣ, 1939).
89. Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αὐτοῦ. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΣ' τόμ. ΕΒΣ, 1940· συνέχεια τοῦ προηγουμένου).
90. Ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Β. Μυστακίδου τὰ ὑπ' ἀρ. 16 καὶ 17. (Ἀνάτ. ἐκ ΙΖ' τόμ. ΕΒΣ, 1942· περιέχουν μέρος ἐκθέσεώς του πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γερμανὸν Ε').

ς) *Λόγοι.*

91. Περὶ διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. (Λόγος ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, 1923).
92. Ὁ μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαίου πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. (Λόγος ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, 1931).
93. Προσφώνησις κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ Ζήσου Ρώση, κατὰ τὴν 15ην Μαΐου 1932 (ἐν τῷ πανεπιστημίῳ· ἐδημοσιεύθη ἐν φυλλαδίῳ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ πανεπιστημίου, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἑορτασμὸς τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ ἐπιτίμου καθηγητοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου καὶ τῶν ὁμοτίμων Ζήκου Ρώση καὶ Ἰωάννου Μεσολωρᾶ, 1933).
94. Ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον Ζήκου Ρώση († 1933· ἐδημοσιεύθη ἐν φυλλαδίῳ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ πανεπιστημίου, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν πανεπιστημίου, 1935).
95. Ἐπιμνημόσυνος λόγος εἰς Χρυσόστομον Παπαδόπουλον (Πρ. Ἀκαδ. 1938 σ. 650-655).

ζ) *Σχολικά.*

96. Εἰσαγωγή εἰς τὰς ἀγίας Γραφὰς (1903).
97. Ἀπολυτίκια τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἑορτῶν τῶν ἁγίων (1915).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΑΘΗΝΩΝ¹⁾

- Συνεδρία 5 Ἀπριλίου 1928. Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.
- » 25 Ἀπριλίου 1929. Τὸ δῆθεν διπλωματικὸν ἀπόρρητον τοῦ Ἰ. Βουεννίου.
- » 29 Ἰανουαρίου 1931. Κυρίλλου Λαυριώτου, ἀνέκδοτος ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν.
- » 9 Φεβρουαρίου 1933. Ἄν. Γορδίου, ἀπαρίθμησις ἅπασῶν τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Ζακύνθου ἐκκλησιῶν μετ' ἐπιγραμμάτων διστίχων ἰαμβικῶν ἐν ἔτει 1689.
- » 22 Νοεμβρίου 1934. Λέοντος πρωτασηκρῆτις, ὑπόμνησις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον τὸν νέον.
- » 14 Μαΐου 1936. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 21 χειρόγραφον τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Τυβίγγης.
- » 3 Μαρτίου 1938. Ἡ φιλοθήκη τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου.

¹⁾ Αἱ ἀνακοινώσεις αὗται ἀναφέρονται καὶ ἐν οἰκείῳ τόπῳ.